

PIRSGIRÊKÊN GIŞTÎ YÊN XEBATÊN FOLKLORÊ KURDÎ Û ÇEND PÊŞNIYAZ

Necat KESKIN *

KURTE

Xebatên folklorê xwedî dîrokeke dirêj in, lê "folk-lore" wek têgeh cara pêşî di sala 1846an de hat bikaranîn û di demeke kin de ji hêla civaka zanistî hat pejirandin. Di demeke kin de jî bi rê û rêbaz û mijarên xwe weke disîplineke serbixwe hat qebûl kirin. Ji ber têkiliya berbiçav bi pêvajoya netewebûnê re jî xebatên folklorê pêşî li Ewropayê û piştre jî li derveyî Ewropayê belav bûn. Ji bo birêvebirina van xebatan komele û sazî hatin avakirin, kovar hatin weşandin. Di çarîka pêşî ya sedsala 20mîn de rewşenbîrên kurdan jî bal kişandin ser xebatên folklorê. Her çiqasî wek têgeh bi nav nekiribin jî di kovar û nivîsên xwe de cih dan van xebatan. Ligel ku di ser mînakên pêşî de sed sal derbas bûye, îro hê jî xebatên folklorê kurdî xwedî pirsgirêkên bingehîn in. Ev pirsgirêkên bingehîn wek "ên dezgehî" û "ên têgehî" dikarin werin binavkirin. Di vê gotarê de ev pirsgirêkên bingehîn û herweha hinek pêşniyaz ji bo careserîya wan dê werin gotûbêj kirin.

Bêjeyên sereke: Folklor, xebatên folklorê kurdî, pirsgirêk, pêşniyaz

ABSTRACT

"General Problems of Kurdish Folklore Studies and Some Suggestions"

Folklore studies has a long history, but folk-lore as a term was first used in 1846 and shortly after it was used it got adopted by the scientific community. Then with its subjects and methods it was also accepted an independent discipline. Because of its clear relation with nation building, the folklore studies were spread first in Europe and then in the outside of the Europe. Associations, and institutions were found, journals were published and for organizing those studies. Kurdish intellectuals also drew attention to the folklore studies in the first quarter of the 20th century. Even though they did not name the term, they gave a wide coverage to those works in their writings. Although a hundred years had passed over the first examples of those works, Kurdish folklore studies still have basic problems which can be described as "institutional" and "conceptual" ones. In this article, those problems and also some suggestions for their solutions will be discussed.

Key Words: Folklore, Kurdish Folklore Studies, Problems, Suggestions

---

* Alk. Doç., Zanîngeha Mardin Artuklu, Enstîtuya Zimanên Zindî yên li Tirkîyeyê, Beşa Ziman û Çanda Kurdî,
necatkeskin@gmail.com

DESTPÊK

Derbarê xebatên folklorê kurdî de eleqeyê akademîk her ku diçe zêdetir dibe ku ev yek ji bo dahatûya vê qadê cihê kêfxweşiyê ye. Lê dîsa belkî ji hemû qadên din bêhtir ev qad xwedî pîsgirêkên nebilêvkirî ye. Ji bo pêşdeçûna vê qadê divê pîsgirêkên sereke bi giştî werin diyarkirin da ku rê li ber xebatên dahatûyê veke. Di vê gotarê de jî armanca sereke, nîşankirina hinek ji van pîsgirêkên sereke ye. Berî ku em derbasî pîsgirêkan bibin, em ê bi kurtasî li ser folklor, destpêka xebatên folklorê rawestî û dîv re jî em ê pîsgirêkên qadê nîşan bidin. Di dawiyê de jî li gor van pîsgirêkan dê amaje bi hinek pêşniyaz were kirin.

1. Folklor

Folklor zanîstek e ku bi rêbaz û teknîkên zanistî li ser çanda gelekî an jî here-mekê lêkolînan dike, hêmanên çandê berhev dike, polîn dike, wan bi yên din re berawird dike, li ser wan şiroveyan pêşkêş dike û di dawî de jî digihije sentezekê (Örnek 2002: 15). Ji du peyvên ji zimanê anglo-saxonî ku folk=gel û lore=zanîn pêk te. Li gor vê yekê ev term tê wateya 'zanîna gel' an jî 'zanista gel'. Yanî tiştên ku di nav gel de tên zanîn, ango pêzanîna 'gel', an jî "gelnasî".

Her wekî tê zanîn dîroka peyva folklorê ber bi sedsala 18mîn ve diçe. Li gor gelek folklornasan ev peyv cara yekemîn di sala 1846an de ji aliyê William John Thoms ve di kowara Athenaum de hatiye bikaranîn (Dorson 1972: 1). Thoms, di nivîsa xwe de peyva folklorê ji dêvla peyvên 'antikîteye populer', 'wêjeya populer' bi kar tîne. Lê berê ku Thoms vê peyvê wiha binav bike, di zimanê elmanî de peyva bi hêman wateyê 'volkskunde' dihat bikaranîn. Loma, îdfiayeke wiha jî heye ku Thoms dibe ku ev peyv ji zimanê Elmanî girtibe û dûre wergerandibe zimanê Îngilîzî û ji wir jî ketibe zimanê anglo-saksonîyan tevde (Gö-zaydın 1992: 1018-1021). Her du têgeh jî heta salên 1960î-1970yî di wateya lêgerîn û lêkolînên li ser edebiyata gelerî û tiştên bi derdora wê ve girêdayî de dihat bikaranîn (Le Utley 2005).

Pêşketinên teknîkî û guhertinên di civakê de wek her tiştî bandora xwe li ser zanîstê û herweha li ser folklorê jî kiriye. Êdî folklor ne ew qad e ku tenê bi "edebiyata gelêrî" ve eleqedar dibe. Di vê navberê de nêrînên li ser "tradîsyona devkî" jî tên guhertin. Mînak êdî "çîrokên modern" jî dikevin nava mijarên vê qada berfireh (bnr. Arzu Öztürkmen 1998).

Lê careke din divê were bibîranîn ku folklor û xebatên folklorê ji destpêkê ve bêhtir li ser çîrok, destanan sekinîne ku mijarên edebiyata gelerî ne. Ev yek wek ku gelekî hatiye gotin û nivîsandin bi rewşa civakî ya wê demê, hişmendiya netewetî û avakirina netewê ve girêdayî ye ku bîngeha xwe ji 'romantîzma elman' digire.

Bingeha avakirina folklorê jî wek zanistên sosyolojî, antropolojî di sed sala 18mîn û 19mîn de hatiye danîn û ev yek jî bi serdema 'ronakbûn'ê ve girêdayî ye. Herweha peywendiya wê bi Şoreşa Fransî jî heye ku hişmendiya netewebûnê li seranserê cîhanê belav dike. Bi vê pevajoî ve êdî entellektuel û rewşenbîrên 'netewe'yên cuda ji bo avakirina 'netewe'ya xwe li 'ruh'ê veşartî ku bi piranî li gor wan dikare di nav 'gel' de were dîtîn digerin. Ev 'volksgeist' (ruhê gel) a ku Herder behsa wê dike bi xwe ye.³

Ji aliyê din ve, xebatên folklorê yên pêşî bi hişmendiya zanistî ya dema xwe ya sereke ku peresenparêzî (evolutionarism) an jî tekamûl tê gotin ve jî girêdayî ne. Li gor vê yekê ku serkeşê wê James G. Frazer e, folklor jî tiştên kevnar ku di nav 'gel' de bi awayekî mane pêk te. Wan koka gelek orf, adet, bîr û bawerî yên di nav gel de dijîn di nav bîr û baweriyên 'civakên hoveber' de dişopandin. Ev yek herweha bi pêvajoya mêtinkariyê ve jî girêdayî xuya dike. Ji ber ku gava di vê serdeme de "civakên modern" rastî "yên din" hatin bi wan re ew hişmendî çêbû ku ew "civakên hoveber" halê yên "modern" ê kevintir e.

Herweha wek li jor jî hat gotin ev yek di heman demê de dibe bingeha fikra ku dibêje 'ruh'ê netewe di nav gel de dikare were şopandin jî. Ev 'ruh'ê ku di nav gel de jî bêhtir di mît, efsane, çîrok û cureyên din ên edebiyata gelerî de dihate dîtîn, loma xebatên destpêkê ên folklorê hemû li ser cureyên edebiyata gelerî rawestiyane. Bi gotineke din ew 'ruh'ê veşartî ên netewê di nav van keresteyan gelerî an jî edebiyata gelerî de ne. Serkeşê van xebatan jî her du birayên elman, Jacob û Wilhelm Grimm in ku di heman demê de di nav "romantîkên elman" an de tîn dîtîn (Banarlı, 2007:19-20).

Nêrîna *romantîzma elman* bandoreke mezin li ser hemû xebatên folklorê yên destpêkê kiriye. Mînakên bi vî awayî gelek in. Ya herî ber çav û nêzik jî xebatên folklorê li Tirkîyeyê ne. Di destpêkê da wekî elmanan entellektûelên tirk ên wekî Ziya Gökalp, Fuad Köprülü û Rıza Tevfik ji bo avakirina neteweyekê bal kişandine ser xebatên folklorê û ev sahe bi tirkî wek *halkiyat* jî bi nav kirine (Örnek 2000). Ev jî bo xebatên folklorê û saheya folklorê li Tirkîyeyê û jî bo avakirina neteweya 'tirk' bûye bingehêk (Öztürkmen 1998).⁴

2. Kurte-nêrînek li ser xebatên folklorê kurdî

Destpêka xebatên folklorê yên kurdî jî ne dûrî heman raman û pêvajoyê ne. Her wekî ku hişmendiya netewebûnê belav bû û gelen di nav Dewleta Osmanî de wek yewnan û sirban serxwebûna xwe bi dest xistin û herweha gelên wek ereb û tirkan jî li ser nasnameyek 'netewî' rawestiyane, di nav kurdan de jî hişmendiyeke 'netewî'

³Ji bo kurte-nêrîneke 'volksgeist'a Herder bnr. Andrew Hamilton (2011). "Herder's Theory of the Volksgeist", <http://www.counter-currents.com/2011/05/herders-theory-of-the-volksgeist> 09.10.2015.

⁴Ji bo tîkiliya netewetî û folklorê bnr. Arzu Öztürkmen (1998); jî bo romantîzma Elman, netewetî û folklor jî bnr; William Wilson "Herder, Folklore, and Romantic Nationalism"; Lael Weisman "Herder, Folklore, and Modern Humanism".

an jî wek ku Özoğlu (2009: 33) dibeje "xwehişyariyek kurdûnê" hêdî hêdî derket holê. Her çiqasî, bêhtir jî ji ber bandora olî, ev hişmendî negihajîbe asteke ku welatekî serbixwe bixwazin jî dîsa di nav entellektûelên kurdan de ev hişmendî wek nasnameyek, wek 'netewe'yeke cuda di nav 'ummet'a misilmanan de hat pêjirandin.

Ji bo derbirîna vê "nasname"yê jî xebatên dezgehî hatin kirin. Avakirina komeleyan, çapkirina rojname û kovaran vê yeke nişan dide. Xebatên folklorê jî beşeke girîng a van hewldanan bû. Her çiqasî xebatên Mela Mehmûdê Bazîdî wek destpêka xebatên folklorê were nişankirin jî bi vê hişmendîya 'netewî' û damezrandina komeleyan û weşandina rojname û kovaran mijar û xebatên têkildarî 'folklor'ê zêdetir dibin (Yıldırım û yên din 2013). Dîsa jî xebatên Mela Mehmûdê Bazîdî ji hela naveroka xwe ve ji yên piştî xwe bêhtir 'folklorî' ne. Ji ber ku wî ne tene di warê edebiyata gelêrî de, lê di warê orf, adet û kevneşopîyan de jî hinek berhevkarî kirine. Wî ev karên xwe bi hevkarî û alikariya konsolosê Rusyayê yê Erziromê Alexandere Jaba (1803-1894) kiri ye, ji ber ku yek ji wezîfeyên Alexandere Jaba jî ew bû ku derheqê çand û nasname ya kurdan de agahîyan berhev bike. Jaba, bi vî awayî gelek mela û seydayên kurd li dora xwe dane hevûdu, ji wan kurdî jî hîn bûye. Mela Mehmûdê Bazîdî di nav wan de bi xebat û zanîna xwe derketiye pêş. Jaba bi alikariya wan mela û zana, nemaze bi Mela Mehmûdê Bazîdî re gelek karê berhevkirinê dike. Wek ku yek ji wezîfeya wî, bidestxistina agahî di derbarê kurdan, nasname û çanda wan û berhevkirina keresteyên çanda kurdan bû, wî keresteyên ku hatine berhevkirin ku di nav wan de destnivîs jî hene ji Akademiya Zanistî ya Petersburgê re şiyandine (Avcı 2010).⁵

Ji aliyê din ve dikare were gotin ku berbelavbûna xebatên folklorî bi hişmendîyeke 'netewî' bi damezrandina komele û weşandina kovar û rojnameyên kurdî re di destpêka sedsala 20mîn de dest pê dike. Êdî entelijensiyaya kurdan jî wekî hemdemên xwe, ji bo nasnameya xwe dixwest 'li gelê xwe vegerin'. Ji ber ku wekî entelijensiyaya elman û tirkên wan jî êdî bawer dikir ku 'ruh'ê netewe 'di nav gel' bi xwe de ye û ji bo bidestxistina vî 'ruh'î diviyabû xebatan bikin. Dîsa wek mînakên hemdemên xwe wan jî di vî warê de bêhtir xebatên xwe li ser berhevkirina çîrok, gotinên pêşîyan, destanên kurdan kirin ku heta wî wextî di nav gel de bi devkî hatibûn veguhaztin. Bi vî awayî jî di warê folklorê kurdî de, bêhtir jî edebiyata gelêrî, gelek xebat hatin kirin ku îro jî mirov dikare ji wan sûd bigire. Lê, ligel van xebatên girîng li ser çanda kurdî, gava bi yên gelen din re tê berawirdkirin, îro tê dîtin ku hîna jî wek zanist 'folklor', û xebatên folklorî yên kurdî li gorî yên gelen din pêş neketiye. Her çiqasî demên dawî hewldanek hebe ji mirov dikare bibeje ku di nav kurdan de folklor û xebatên folklorî negihîştine asta

⁵ Ji bo agahiyên berfireh derbarê Mela Mahmudê Bazîdî, têkiliya wî bi Alexandere Jaba re bnr: Ziya Avcı (2010), "Mela Mahmudê Bazîdî- (1797-1867)" di nav Mela Mahmudê Bazîdî, Adat û Rusûmatnameya Ekradiye (Amd. Ziya Avcı), Diyarbakir: Lîs, r. 11-42.

ku tê xwestin. An jî gava mirov van xebata bi yê dinyayê re berawird dike, li gor wana hîna di asta 'destpêk'ê de xuya dikin.

Sedema vê yekê ya sereke dikare wek "rewşa siyasî" ya kurdan û bêstatûbûna wan were nîşankirin ku rê li ber gelek tiştên din jî digire. Kurd bi piranî di nav çar dewletên "netewe-dewlet" de di bin pergalên wan ên çandî, aborî, civakî û siyasî de jiyana xwe didomînin. Tevî vê yekê înkarkirin, qedexekirin û zextên li ser çand û zimanê kurdî jî bandora xwe li "zanist" û xebatên kurdî û her weha xebatên folklorê kurdî jî kiriye. Ji aliyê din ve di nav vê rewşa sedsalî de kurd jî aliyê çandî, civakî, siyasî hinekî ji hev dûr jî ketine ku ev "jihevduketin" bandorê li xebatên folklorê jî kiriye û ev yek hîn berdeham e.

Lê belê dîsa jî mirov dikare bibêje ku kurdan xebatên li ser "folklor" a xwe bi awayekî meşandine. Ji bilî kurdên li ser axa xwe yê di nav çar "netewe-dewlet" an de dijîn, kurdên Ermenîstanê jî, nemaze ji aliyê xebatên zanyarî ve, hejayî behskirinê ne. Her çiqasî hejmaran wan kêm be jî ji aliyê xebatên zanistî yê folklorê ve cihê sereke digirin. Di vê pêşketinê de bandora kurdolojiya rusî jî mirov divê bilêv bike.⁶

Eger bi kurtasî û bi gelemperî mirov bibêje sedema sereke ya pêşneketina xebatên folklorê yê kurdî wek li jor jî hat gotin rewşa siyasî ya kurdan, bêstatûbûn û jihevdukbûna wan e. Lê her çiqasî sedemeye sereke jî be ji bo pirsgirêkên xebatên folklorê kurdî bi serê xwe nabe ravekar. Ji ber ku ligel vê bêstatûbûnê û astengên ku derdixê pêşiya lêkolînê di vî warî de, berdehamiyeye nisbî (rêjeyî-relative) ku bi riya sazî û dezgehên li ser çanda kurdan dixebitin jî hebû/ heye.⁷

Wek ku li jor jî hate gotin ji salên 1930î û vir de kurdên Ermenîstanê bi giştî li ser çandê û bi taybetî jî li ser folklorê xebat meşandine. Wek ku Omarkhali (2014:148) dibêje; *"Ermenîstan ji bo sehaya folklorê û zimannasiya tetbîqî ji bo gelek projeyên lêkolînê bu navend"*. Ji aliyê din ve li Tirkîyê piştî ew qas înkâr, asimilasyon û zextên li ser kurdî, îro -her çiqasî armanca damezrandina wan, navê wan were nîqaşkirin jî û hîna di destpêkê de bê jî- enstîtuyên fermî yê "zimanên zindî" ku li ser çand û zimanê kurdî dixebitin û girêdayî dewletê hene. Ji bilî van, enstîtuyên ne girêdayî dewletê jî -wek Enstîtuya Kurdî ya Stenbol û Amedê- hene û dîsa li van deran xebatên li ser çand, ziman û folklorê jî tên kirin. Loma îro her çiqasî bêstatûbûn û "rewşa siyasî" ya kurdan ji bo "qelsbûn" a xebatên folklorê kurdî sedema sereke be jî, ew pirsgirêkên xebatên folklorê kurdî bi serê xwe rave nake û ji aliyê din ve ligel vê sedema sereke jî pirsgirêk dikarin werin çareserkirin.

⁶ Ji bo dîroka kurdolojiya rusî û cihê wê li nav xebatên kurdolojiyê de bnr. K. Omarkhali & N. Mossaki (2014). "A History of Russian Kurdology".

⁷ Ji bo kurte-dîroka xebatên folklorê kurdî û xebatên hatine kirin bnr. K. Yıldırım, M. Aslan, R. Pertev (2013). Ji Destpêkê Heta Niha Folklorê Kurdî, Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi yayınları.

2.1. Xebatên folklorê kurdî û pirsgirêkên wê

Xebat û sehaya folklorê kurdî gihajtiye wê asta ku êdî li ser "pirsgirêkên xwe" raweste û ji bo çareseriyê wan gavan biavêje. Ji bo vê yekê jî berî her tiştî divê bersivên van pirsan werin dayîn: pirsgirêkên xebat û sehaya folklorê kurdî çi ne? û îro çawa dikarin werin çareserkin? Ev pirsgirêk bi gîştî wek 1) Pirsgirêkên teorîk û têgehî, 2) Pirsgirêkên dezgehî dikare were nîşankirin.

2.1.1. Pirsgirêkên teorîk û têgehî

Di nav pirsgirêkên teorîk û têgehî de binavkirin û pênasekirina qadê, gengeşiya li ser "cure"yan û nediyarbûna naverokê, "kategorîzasyon" an jî diyarkirina mijarên sereke yê qadê, derbarê şert û mercên nû de tûnebûna têgeh û nêrînên nû, dikare were nîşankirin. Ekici (2013: 42) jî bo xebatên folklorê tirkî vê yekê weke "pirsgirêkên têgehî" bi nav dixe û weha dibêje;

"Yek ji pirsgirêkên bingehîn ku lêkolînerên zanistîya gel [halk bilimi] a tirkî ji serî de rûbirûyê wê mane, pênasekirina vê qadê û bisînorbûna hilberîna pênaseyên nû ne ku li gorî şert û mercên cihan û welat ku diguherin û pêş dikevin".

Heman gotin jî bo yê kurdî jî bi hesanî dikare were bilêvkirin. Berî her tiştî pirsgirêka sereke, li gorî me, di binavkirinê de derdikeve meydana. Ev yek herweha rewşa pênasekirin û naverokê jî bi xwe re tîne. Binavkirin, bi ser de pênasekirin jî bo sehayeke zanistî gelekî girîng e û ev yek bi xwe re naveroka xebatan jî diyar dike. Li gorî pênaseyê naverok û mijara sahê jî tê guhertin. Îro jî gava mirov li xebatên folklorê yê di nav kurdan de dinere, tiştê herî sereke ku mirov dibîne cudayîya pênasekirin û bikaranîna peyva 'folklor' û naveroka wê ye. Ev nayê wê wateyê ku haya rewşên bîrên kurdan ji 'folklore' tune ye, an jî folklorên û xebatên wan li ser folklorê tune ne, yan jî ev têgeh jî aliyên wan ve nehatiye bikaranîn. Wek li jor hate gotin xebatên folklorî jî zû de dest pê kirine û wek têgeh jî "folklor" hatiye bikaranîn, lê mesele ew e ku "konsensûs"ek li ser van xebatan, nemaze li ser binavkirina wan xuya nake. Hê di salên 1930î û 1940î de têgeha "folklor"ê jî hêla kurdan ve hatiye bikaranîn. Kurdên Qefqasê û nemaze jî ên li Ermenîstanê ev têgeh bikar anîne û di sala 1941ê de jî Celadet Bedirxan pênaseya wê di "ferhengok" a kovara Hawarê de weha kiriye;

"Folklor zanîn an zanistîya xelkê ye. Ev beje bi eslê xwe îngilîzî ye. Lê îro ketiye hemû zimanên dinyayê. Ji lewre me jî ew xistiye zimanê xwe. Ji xwe kurdên Qefqasê beriya me ev bêje xistine zimanê xwe û kitebek bi navê *Folklorê Kurdmançî* belav kirine" (Bedirxan 1941/1998: 759).

Pirtûka ku Celadet Bedirxan behs dike "Folklorê Kurdmanca" ya ku Heciyê Cindî û Eminê Ewdal bi hev re amade kirine û di 1936an de li Erîvanê weşandin e. Lê tê xuyakirin ku hem ev pirtûk û hem yê dîvê re ku li Ermenîstan hatine weşandin

tenê li ser aliyekî folklorê dirawestin ku ew jî "edebiyata gelêrî" ye û tenê beşek wek ji xebatên folklorê tê dîtin.

Ligel vê yekê îro hîn jî di binavkirinê de lihevhatinek tune. Xebatên li Ermenîstanê carinan wek "folklor", carinan jî wek "zargotin" (Celîl 2013) tê bikaranîn. Li Herêma Kurdistanê gelek caran ev xebat di bin navê "edebî folklorî" de an jî "edebiyata gelêrî" de tên kirin.⁸ Wekî din dîsa li Herêma Kurdistanê têgeha "kelepor" jî tê bikaranîn ku ew jî di nav xwe de xebatên "folklor"ê dihewîne.⁹ Li nav kurdên Tirkiyeyê têgeha folklorê, bi bandora zanîngehên Tirkiyeyê, tê bikaranîn, lê careke din naverok wek "edebiyata gelêrî" ye. Herweha di beşên kurdî yên enstîtuyên zindî de jî her çiqas hewldaneke bikaranîna têgeha "folklor"ê hebe jî dîsa bêhtir "edebiyata gelêrî" tê bikaranîn.¹⁰ An jî "folklor" ne wek "beş"eke serbixwe lê binbeşeke "edebiyata gelêrî" tê dîtin.

Nebûna "konsensûs" a binavkirinê û pênasîkirinê bandorê li xebatên di warê folklorê de jî dike ku mirov dikare wek pirsgirêkeke din nîşan bike. Wek mînak eger folklor tenê wek "edebiyata gelêrî" an jî "edebiyata devkî" were dîtin, ku îro jî bi piranî rewş weha ye, wî wextî ew beşên din ên folklorê dê werin paşguhkirin. Ev yek hinekî bi "belavbûn" a zanyarên kurdan û herweha parçebûna kurdan, rewşa ziman ve jî girêdayî xuya dike.

Kurdên li "welatên cuda" dijîn û di nav disîplînên wan welatan de kar dikin an jî di nav pergala perwerdeya wan de digihjin bi awayê cuda folklorê bi nav dikin. Di vir de mînaka herî sereke careke din ya kurdên Ermenîstanê ye. Folklorasên kurd ên Ermenîstanê ji ber ku di bin pergala zanista Sowyetê de bûn, û li Yekîtiya Sowyet jî folklor bêhtir wek "çanda devkî" dihat dîtin (bnr. Propp 1998) wan jî di nav vê pergale de "folklor" wek "edebiyata gelêrî" bi nav kirin û xebatên xwe bi vî awayî meşandin.

Ev nêrîn li gorî wextê xwe dibê ku "rast" an jî "nêrîneke" derbasdar be, lê xuya ye ku careke din folklorasên kurd jî "guherînên di civaka zanistî" de "bêxeber" tevdiqerî(ya)n. Ji ber ku piranî piştî salên 1960î û 1970î nêrîna derbarê folklorê hat guhertin û êdî folklor ne tenê bi "edebiyata devkî" an jî "gelêrî" mijûl dibû, lê mijarên din jî tevî wan xebatan dibûn. Di vî warî de nêrîna Richard M. Dorson (1972) ya ku folklorê û "folk-life-jiyana gelêrî" di bin çar binbeşên sereke dabeş dike wek mînak dikare were dayîn. Ev binbeşên ku Dorson (1972: 2-5) bi nav dike bi kurtasî ev in;

1- Edebiyata devkî/gelêrî (Oral Literature)

2- Çanda madî

⁸ Wek mînak navê xebata Şukriye Resul Ibrahim (1986), "Edebî Folklorî Kurdî" ye.

⁹ Bnr. Enstîtuya Keleporî Kurdî /Kurdish Heritage Institute. <http://www.khi03.com/>

¹⁰ Bnr. R. Pertev (edt.) (2015). Edebiyata Kurdî ya Gelêrî, Stembol: Avesta. Di vir de "edebiyata gelêrî" bi mebesta "folklor"ê hatiye bikaranîn. Heman rewş jî bo dersên lîsans û lîsansa bilind, nemaze ya bêtez, jî derbasdar e. Di bin navê darsa "edebiyata gelêrî" de, folklor, dîrok û teoriyên folklorê jî tên dayîn. Ev yek jî xuya diwê ku ji tradîsyona tirkî were. Lê di dersên lîsansa bilind ya bitez de bi navê "folklor"ê bi xwe ders hene ku hêviya avakirina tradîsyoneke nû dide.

3- Adetên gel ên civakî

4- Bicihanîna hunerên gelêrî (performing folk art)

Lê xebatên folklorê kurdî, çi bi navê "folklor",¹¹ çi bi navê "zargotin" an jî bi navê "edebiyata gelêrî" bin, bêhtir li ser mijarên "edebiyata gelêrî" disekinin ku tenê "beş"ek ji xebatên folklorê ye. Piraniyên xebatan li ser çîrok, destan, hikaye, gotinên peşyan hwd. ku mijarên edebiyata gelêrî ne.

Li vir divê were gotin ku li ser mijarên edebiyata gelêrî bi xwe jî lihevhatinek tune. Binavkirin, pênasîkirin û tesnîfa van mijaran jî ne birêkûpêk e. Wek mînak, destan çi ye? Çîrok çi ye? Çîrokên gelêrî çi ne? Cudahî û hevmanendiyên wan çi ne? Mît û efsane li ku disekinin? Bersiva van pirsan tevde ne eşkere ye û li gor kesan dikare were guhertin. Yanî bi awayekî din dikare were gotin ku pirsra "cure" (genre) jî di xebatên kurdî de zêde nehatiye niqaşkirin.¹²

Heman tişt tevî yên din jî bo xebatên folklorê kurdî jî derbasdar e û bi xebatên teorîk ve jî girêdayî ne. Ji ber ku li ser van mijaran niqaşên berferêh nehatine kirin, mijarên li ser têgehên bingehîn ên folklorê, li ser teorî û dîroka wê jî derketine meydanê. Ev yek jî ji bo geşedana xebatên folklorê yên kurdî û herweha weke sehayêke zanistî jî bo geşedana "folklor"ê pirsgirêkeke girîng e.¹³ Eger ev xebat nebin, niqaşên li ser têgehên, li ser "cure"yan, li ser guherîn û mijarên nû ku derdikevin meydanê de jî nayên kirin. Wek mînak, hîn di salên 1960î de li ser pênasîya "gel"(folk) ya di folklorê de niqaşên teorîk dihatin kirin.¹⁴ Îro ligel van niqaşan, niqaşên derbarê teknoloji û folklorê de jî tên kirin ku bi serê xwe mijarên nû yên folklorê ne.

Pirsgirêkeke din ya xebatên folklorê kurdî ku dîsa bi van xebatên li jor hatine behskirin ve girêdayî ye, nediyarkirin an jî tûnebûna xebatên berferêh li ser binbeş an jî mijarên sereke yên folklorê ye. Li vir tişt ku em dixwazin bibêjin ji aliyekî ve "kategorizasyon" a xebatên folklorê ye ku bi ingilîzî carinan wek "genre" (cure) an jî wek "category" (kategorî) û bi tirkî jî wek "kadro" (kom) tên binavkirin. Ev "kategorî" wek kom an jî beşên berferêh in ku gelek bendên têkildarî hev di nav xwe de dihewînin (Kalaycı 2016).

Ji bilî "kategorizekirin" a Dorson ku li jor hate behskirin, di çavkaniyêke din de jî "genre" (cure) yên folklorê bi vî awayî tê tesnîfkirin;

¹¹ Li gor fikrê me, peyva 'folklor' her çiqasî dikare wekî 'zanîna gel' an jî 'gelnasî' were wergerandin jî, ji ber ku ev peyv di akademî û weşanên akademîk ku di bin serdestiya zimanê ingilîzî de ne bi vî halî yanî wek 'folklor' tê nasîn, kurd jî dikarin bi vî rengî bikarbin.

¹² Li vir di xebatê hêjayî behskirinê ne. Yek jê teza doktora ya Michael L. Chyet (1991: 64-102) ya li ser "Mem û zîn" e û ya din jî ya Christin Allison (2007:103-152) e. Di her du xebatan de jî ji bo "cure" beşek serbixwe heye.

¹³ Dikare were gotin ku ev yek ne tenê ji bo xebatên folklorê lê ji bo xebatên kurdî tev de derbasdar e û bi rewşa zimanê kurdî ve gelekî girêdayî ye. Xebatên têkildarî sehayê kurdoloji divê li ser vî mijarê jî rawestin.

¹⁴ Alan Dundes (1965). *The Study of Folklore*, London: Prentice-Hall r. 1-3.; Di heman mijarê de gotara Richard M. Dorson (1970) ya bi navê 'Is There Folk in the City?' jî balkêş e. Her du gotar jî li ser wateya 'gel' di saheya zanista folklorê de dirawestî. Lê belê li vir mirov divê bibêje ku niqaşên li ser têgeh û naveroka folklorê hîna jî didomin û ev jî li gor pêşketinên civakî, çandî, aborî û siyasî asayî ne. Lê dîsa jî wek sahe, beş, navê sahe 'konsensûs'ek he ye. Nebê di nav folklorê de.

1-Çanda madî:

2-Muzîk

3-Vegotin

4-Hûnera devkî

5-Bawerî û Ol

6-Xwarin-vexwarin.¹⁵

Kalaycı (2016)¹⁶ behsa "kategorizekirin" a frensî û ingilîzan jî dike û herweha listeya dirêj ya folklorên û etnologê tirk Sedat Veyis Örnek jî dide.¹⁷ Ji bilî ya Örnek, hinek tesnîfên din yê folklorê tirkî jî hêla Zanîngeha Stenbolê, lêkolîner Nail Tan, û hinekê din jî hatibû kirin.¹⁸

Derbarê xebatên folklorê kurdî, tesnîfa dîrokî û mijarên wê kêm tişt hatine gotin ku ew jî di xebata bi navê "Ji Destpêkê Heta Niha Folklorê Kurdî" (Yıldırım, Pertev, Aslan 2013) de cih digirin. Di vê pirtûkê de xebatên folklorê kurdî bi giştî wek "serdema klasîk" û "serdema modern" (r. 52) tê tesnîfkirin û mijarên sereke (kategorî) jî bi awayekî giştî weke ya Dorson di bin çar binbeşan de hatiye tesnîfkirin;

1) Edebiyata Gelêrî

2) Adet û Tore

3) Bîr û Baweriyên Gelêrî

4) Zanyariyên Gelêrî (r.143-144).

Bêguman ev xebat ji bo destpêkê ceribandineke baş e, lê pêwîstiya wê bi berfirehkirinê re heye. Ew jî me ber bi pirsgirêkeke din ya xebatên folklorê kurdî ve dibe ku ew jî wek "arşivkirin" dikare were binavkirin. Di vir de jî em rastî pirsgirêkên "dezgehî" dibin.

2.1.2. Pirsgirêkên dezgehî

Di nav xebatên folklorê kurdî de tiştê wek pirsgirêkê derdikeve pêşiya mirov ew e ku şopandina keresteyên folklorîk di nav dîrokê de (diakronîk) hinekî zehmet e. Ew jî bi arşivvan ve girêdayî ye. Ji ber vê yekê berî van pirsgirêkan tevan belkî mirov behsa tûnebûna arşivvan bike baştir e. Ji ber ku ev pirsgirêka herî sereke ne tenê ya xebatên folklorê lê hemû xebatên têkildarî kurdî, kurdolojî yê. Ya rastî bi gelemperî dikare were gotin ku kurd jî aliyê "arşivkirin"ê ve ne serkeftî ne ku raste rast girêdayî "hafîzeya kolektîf"ê. Di vir de divê mirov bîne ziman ku arşiv jî aliyekî

¹⁵<http://www.library.illinois.edu/sshel/specialcollections/folklore/definition.html> 05.08.2016.

¹⁶<http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/26.php> 05.08.2016.

¹⁷ Sedat Veyis Örnek vê tesnîf an jî "kategorizekirin"ê di pirtûka xwe ya bi navê "Türk Halk Bilimi" de bi berfirehî nişan dike. Bnr. Sedat Veyis Örnek (2002). Türk Halk Bilimi, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı yayınları.

¹⁸ Herweha di van pirtûkan de jî derbarê tesnîfa mijarên (kadro-genre-category) folklorê tirkî hinek ceribandîna minak hene; Nail Tan (1985). Folklor (Halkbilim)-Genel Bilgiler-, İstanbul: Halk Kültürü yayınları; Folklor ve Etnografya Klavuzu (1949), İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi İktisat Müze ve Arşivi, İstanbul: Berksoy matbaası; Sait Evliyacıoğlu & Şerif Baykurt (1988). Türk Halkbilimi, (2.bsk), Ankara.

weke Pierre Nora (2006: 9) tîne ziman yek ji "mekanên hafize"yê ye. Hafizeya gelekî, çandekî ji bo nîfşên dahatû dipareze û bi vî awayî jî wê hafizeya kolektîf her tim hişyar dihele.

Ji aliyên din ve arşîv ji bo xebatên zanistî jî her weha gelekî girîng in, nemaze arşîvên folklorê ku bi heman awayî li ser kevneşopiyên bi devkî ji nîfşekê bo nîfşên dahatû hatine veguhastin. Di vî warî de mînakê nêzîk ya xebatên folklorê tirkî ne. Îro jî navendeke bi navê "Halk Kültürü Bilgi ve Belge Merkezi" (Navenda Belge û Zanînen Çanda Gel) di bin banê Wezaretê Çandê de xebatên xwe didomîne. Bi hezaran qeydên ji her aliyên Anatolyayê di vî navêndê de cih digirin û li benda lêkolînan in. Ev ji aliyekî ve hafizeya xebatên folklorê Anatolyayê ye.¹⁹

Çanda gel li ser kevneşopiyên bi devkî ye û bi vî awayî di nav nîfşan de tê veguhastin û ji ber vî yekê jî her ku diçe wînda dibe an jî diguhere. Eger mirov bixwaze berawirdinekê bike an jî guherîna fam bike divê li paşerojê, jiyana paşerojê jî binere. Ev yek ji bo folklorê kurdî mijareke girîngtir e. Ji ber ku şer, pevçûn, pîrsgirêkên siyasî gelek caran derî li ber karên bi vî rengî, yanî berhevkarî û arşîvkirin, digire, û di dawiyê de jî gelek tiştên ji bîrkirin an jî wînda dibin. Şer, sirgûn, koçberî her tiştî li pey xwe dihêle û rê nade careke din mirov lê vegere. Tenê li Tirkiyeyê di nav van çil salên dawî de kurd rûbirûyê şewitandina gundan, koçberiya bi girseyî bûn û di nava vî hengamê de gelek hemanên folklorîk bêyî ku werin berhevkarin wînda bûn an jî ji bîr bûn. Dikare were gotin ku kurdan ji aliyê "naskirin"ê de gelek destkeftî bidest xistine, lê ji aliyê "çand"ê xwe ve jî gelek tişt wînda kirine. Lê dîsa jî folklorên kurdî di vî warî de divê bi hişmendîya "sibe ji îro derengtir e" tev bigerin.

Bêguman, bi taybetî li Rusya û Ermenîstanê di warê xebatên kurdolojî û folklorê kurdî de arşîvên giranbiha hene ku yek ji wan ya Alexander Jaba bû û niha kopyayekê wê li Zanîngeha Mardin Artukluyê Enstîtuya Zimanên Zindî ye. Arşîva Berlînê jî hêjayî behskirinê ye. Herweha li Herêma Kurdistanê jî bi navê "Enstîtuya Keleporî" enstîtuyekê heye û arşîva wê jî heye. Lê dîsa jî ev gelekî hindik in û hemû lêkolîner nikarin xwe bigihîjin wan. Herweha arşîvên şexsî an jî malbatî jî, weke malbata Celîlan, hene ku ev jî bi awayekî divê têkevin nava civakê akademîk ku berê me dide pîrsgirêkeke din.

Di qada xebatên folklorê kurdî de pîrsgirêkeke din dikare wek "kêmbûna saziyan" were binavkirin. Ev yek bi giştî wek "pîrsgirêkên dezgehî" jî dikare were binavkirin. Her çiqasî navêndên çandê, enstîtû û beşên, kurdolojî hebin jî navend, komele û saziyên raste rast bi berfirehî bi folklorê ve eleqedar in tunene, an jî kêmin. Di vî warî de hinek pêşniyaz hebin jî ev pêşniyaz hîna nehatine pêjîrandin, an jî bi ser neketine.²⁰ Folklor, weke gelek qadên zanistî yê civakî, qadeke weha ye ku

¹⁹ Derbarê navêndê, dîrok û geşedena wê bnr. Erol Evciin (2013). "Türk Halk Kültürü Araştırmaları İçin Önemli Bir Merkez: Halk Kültürü Bilgi ve Belge Merkezi", *Milli Folklor*, yıl.25, sayı.100, ss. 225-242. Herweha derbarê vî navêndê bnr. <http://aregem.kulturturizm.gov.tr/TR,12689/halk-kulturubilgi-ve-belge-merkezi.html> 03.08.2016.

²⁰ Ji bo mînakeke pêşniyarê bnr. Necat Keskin (2015). "Navenda Lêkolînan Folklorê Kurdan",

encax bi riya navend, komele, enstîtu û saziyan dikare pêş bikeve. Berhevkin, arşivkin, tesnîfkirina hêmanên folklorîk û di qada akademîk de bi riya weşandinê belavkirina wan bêyî "dezgeh"an gelekî zehmet e. Di vî warî de Komeleya Folklorê Emerîkî (American Folklore Society) mîna ke girîng e. Di sala 1888an de ev komele ava dibe û di heman salê de jî kovara Folklorê Emerîkî (Journal of American Folklore) dest bi weşanê dike ku îro di qada xwe de ya herî navdar û bibandor e.²¹

Îro ji bo qada xebatên folklorê kurdî dikare were gotin ku nebûna kovarên akademîk ên folklorê û kêmbûna folklorên perwerdekirî dîsa bi bê sazîbûn, an jî nebûna sazîyên xweser ên folklorê ve gelêkî girêdayî ne.

ENCAM

Di vê gotarê de li ser çend pirsgirêkên xebatên folklorê kurdî hate rawestîn. Pirsgirêkên ne tenê xebatên folklorê, lê yê kurdoloji tevde bêguman bi "rewşa" siyasî ya kurdan û rewşa zimanê kurdî ve jî girêdayî ye. Lê dîsa jî, wek her qadeke serbixwe qada folklorê kurdî jî xwedî pirsgirêkên xwemalî ye. Ev pirsgirêk di vê gotarê de wek sernav bi vî awayî hatin tesnîfkirin:

1-Pirsgirêkên teorîk û têgehî: Binavkirin û pênasekirina qadê û herweha naveroka xebatan, kategorîzekirina mijarên sereke yê folklorê. Wekî din niqaşên li ser têgeh û nêrînên nû yê li ser rewşa civakî ku her daîm di nav guherînê de ye jî di nav pirsgirêkên teorîk de dikare were nixandîn. Ji aliyê din ve civak û çand di nav guherîneke berdewam de ye û li gorî şert û mercên civakî û çandî mijarên nû, pirsên nû û li ser çareseriyê van pirsan û mijarên nêrînên nû, nêzikayîyên nû derdikevin meydanê. Weke qadeke zanistî, pêwîstiya folklorê jî bi nêrîn, nêzikayî û têgehên nû heye ku li gorî rewşên derdikevin. Ev di nav pirsgirêkên "teorîk û têgehî" de dikarin werin gotin.

2- Pirsgirêkên dezgehî (institutional): Ev bi giştî pirsgirêkên têkildarî saziyan û sazîkirinê ye. Kêmbûna navend, enstîtu, sazîyên xweser ku têkildarî xebatên folklorê ne. Bi riya navend, komele û saziyan civînên akademîk wek komxebat, sempozyûm û kongre dikarin werin lidarxistin û xebatên akademîk dikarin werin weşandin.

Ev her du xalên pirsgirêkan bi hevdu ve girêdayî ne û pêşketina di xalê de dê derî li ber ya din jî veke. Niqaşên teorîk û li ser têgehên dê rê li ser niqaşên avakirina sazî û komeleyan vebike û herweha ew jî dê niqaşên pêşî berfirehtir bike.

Ji bo çareserkirina van pirsgirêkan jî wek destpêk ev pêşniyaz dikarin werin kirin.

Ji aliyê dezgehî ve;

<http://necatkeskin.blogspot.com.tr/2015/05/navenda-lekolinen-folklor-kurdan.html> Nêrîna Dawî: 06.08.2016

²¹ Ji bo agahiyên zêdetir derbarê komele û kovarê de bnr. <http://www.afsnet.org/?page=AboutAFS> ; <http://www.afsnet.org/?page=JAF> 06.08.2016

-Navendeke serbixwe ya xebatên folklorê kurdî/Kurdistanê divê were vekirin. Bêguman bi piştgiriya şaredariyan, zaningehan, an jî Herêma Kurdistanê ev yek dikare were kirin. Îro derfetên kurdan ji bo vê yekê heye. Şaredarî dikarin bi hesanî "navendên lêkolînan" vekin û di wan de kesên perwerdeya vê qadê dîtîbin bi cih bikin. Wek mînak, Şaredariya Bajarê Mezin a Amedê îro bi navê "Folklorê Kurdan" kovarekê derdixe û piştgiriya dide van xebatan.²² Lê kemasiya sereke ew e ku bêhtir ev kar bi awayekî amator dimeşin. Sedema wê jî têkiliyên lawaz ên di navbera sazî û akademisyên de ye. Divê ev têkilî xurttir û baştir bibin. Ji aliyê din ve, kurdên di nav akademyan bixwe jî dikarin komele an jî navendên bi vî rengî vekin.

-Beşên serbixwe bi navê "folklor" an jî "folklor û etnografya" (ji bo ku berfirehtir be) divê werin vekirin ku ew yek niha tenê li zanîngehên Herêma Kurdistanê dikarin werin vekirin. Akademisyênê kurd ên derveyî Herêma divê vê yekê teşwîq bikin.

-Dîsa enstîtuyên xweser ên "xebatên folklor"ê an "folklor û etnografya" û an jî bi giştî "xebatên çandî" werin vekirin; Qet nebe di bin enstîtuyên heyî de ev beş, lê dîsa bi têkiliyên akademisyên re, divê werin vekirin.

- Rojek berî rojekê projeyên berfireh ên "berhevkerin"ê divê werin birêvebirin. Kesên ku di van projeyan de bixebitin divê perwerdekirî bin.

-Di nava van saziyan de, bi taybetî jî li Herêma Kurdistanê, divê navendên arşivê werin vekirin û keresteyên ku hatine berhevkerin di van arşivan de werin tomarkirin. Dijîtalîzekirina van keresteyan dê derfetên xebatên berfirehtir bide folklorên kurdan.

-Eger derfet hebe ev xebat tevî hemû diyalektên kurdî û tevî inglîzîya wan werin weşandin dê rê hem li ber naskirina xebatên folklorê kurdî veke û hem jî xebatên derfetên xebatên berawirdî zêdetir bike.

- Kovarên akademîk ên folklorê divê bi kurdî werin çapkirin. Ev yek dê bibe derfeteke baş ji bo kesên ku dixwazin gotarên xwe bi awayekî akademîk biweşînin. Ji aliyê teorîk û têgehî ve;

-Pêşniyaza pêşî dê li ser binavkirin, pênasekirin û naverokê be. Her çiqasî di kurdî de "zargotin", "kelepor", "edebî folklor" tê bikaranîn; an jî wek têgeh bo kurdî "zanîna gel", "zanista gel", "gelnasî" dikare were wergerandin jî, ji ber ku li civaka akademya cîhanê wek "folklor" tê zanîn û konsensûsek li ser heye, di kurdî de jî ev têgeh dikare were bikaranîn. Ev têgeh divê di wateyê berfireh de were bikaranîn ku amajê bi hemû aliyên "çanda gelêrî" bike. We gave dê naverok jî berfirehtir bibe.

²² Wexta nivîsandina vê gotarê rewşa siyasî wek îro ne tevlihev bû, ji ber vê yekê wek sazî ev mînak hatiye dayin. Lê îro rewşa siyasî hinekî guherîye û ew derfetên şaredariyan îro ne wek berê ne. Ji dêvla wan saziyên din an jî komeleyên serbixwe dikarin van karan bikin.

- Ji bo binavkirin, pê nase û naverokê xebatên herî alîkar dê xebatên biyaniya bin û ji ber vê yekê jî divê xebatên sereke yên folklorê ji zimanên din bo kurdî werin wergerandin. Bi vî awayî jî aliyekî ve dê xwendekarên kurdî dîrok, teorî, nêrîn û têgehên sereke yên folklorê nas bikin û ji aliyê din ve jî wergerên bi vî awayî dê ziman jî pêş bixin.

- Dîsa bi alikariya xebatên folklorê yên cîhanê, derbarê mijarên sereke (kategorî-kadro-genre) yên folklorê kurdî de niqaş û xebatên berfirehtir, divê werin kirin. Ji bo vê yekê kongre, sempozyûm û komxebat dikarin werin lidarxistin. Di destpêkê lidarxistina komxebatekê dê rê li ber gelek çalakiyên din ên akademîk veke.²³

- Li gor şert û mercên ku di nav guherîna de ne, nêrîn, nêzikayî û têgehên nû divê werin naskirin û li rewşa kurdan werin tetbîqkirin.

Dibe ku hinek pirsgirêk û pêşniyazên din jî hebin. Lewra bi saya tespîtîkirina pirsgirêkan û pêşniyazên çareseriyê dê ev qad bi pêş keve. Lê wek encam dikare were gotin ku ligel pirsgirêkên xebatên folklorê kurdî, eger ev pêşniyazên ku hatine kirin werin pejirandin dê ji aliyekî ve ji bo destpêkê "zimanekî" hevpar ê akademîk were avakirin, hem kar û xebatên hevpar dê werin kirin û hem jî rê li ber akademîsyenên vê qadê were vekirin.

ÇAVKANÎ

- Allison, Christine (2007). *Yezidi Sözlü Kültürü*, (wer. F. Adsay), İstanbul: Avesta.
- Avcı, Ziya (2010). "Mela Mahmudê Bazidî- (1797-1867)", di nav *Mela Mahmudê Bazidî, Adat û Rusûmatnameya Ekradiye* (amd. Ziya Avcı), Diyarbakır: Lîs, r. 11-42.
- Banarlı, Nihad Sami (2007). *Edebiyat Sohbetleri*, (4. baskı), İstanbul: Kubbealtı
- Bedirxan, Celadet (1941). "Ferhengok", *Hawar* sal.9, hj.30, r. 14 [Hawar (1998) Cild 2 Hejmar 24 -57 (1934-1943), Stockholm: Nûdem, r.759]
- Celîl, Ordîxanê & Celîl, Celîlê (2013). *Zargotîna Kurda I-II*, (çap. 3mîn), Amed: Aram.
- Chyet, Michael L. (1991). "And a thombush sprang up between them": Studies on "Mem û Zin", a Kurdish romance. (Volumes I and II) (Teza Doktora ya neçapkirî), University of California, Berkeley.
- Evcin, Erol (2013). "Türk Halk Kültürü Araştırmaları İçin Önemli Bir Merkez: Halk Kültürü Bilgi ve Belge Merkezi", *Millî Folklor*, yıl.25, sayı.100, ss. 225-242.
- Dorson, Richard M. (1970). "Is There a Folk in the City?", *The Journal of American Folklore*, Vol. 83, No. 328, The Urban Experience and Folk Tradition (Apr. - Jun., 1970), pp. 185-216.

²³ Di 3-4ê meha berfanbarê ya 2016an, li Amedê ji hêla Weqfa Mezopotamya "komxebata folklorê" hat lidarxistin. Hinek ji pirsgirêkên di vê gotarê de hatine alîkar di wê komxebatê de hatin niqaşkirin. Lê ji bo encamên ji komxebatê derkevin û bîr nixandîna hinek wext divê. Hêvî ew e ku ev gotar jî bibe alîkarê van niqaşan, nêrîneke din bide wan.

- Dorson, Richard M. (1972). "Introduction", *Folklore and Folklife- An Introduction* (edt. Richard M. Dorson), Chicago & London: The University of Chicago Press, r. 1-50.
- Dundes, Alan (1965). *The Study of Folklore*, London: Prentice-Hall
- Ekici, Metin (2013). "100. yılında Türk Halk Bilimi ve Türkiye Kültür Politikalarına Eleştirel Bir Bakış", *Milli Folklor Dergisi*, S.99, ss. 41-50.
- Folklor ve Etnografya Klavuzu (1949), İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi İktisat Müze ve Arşivi, İstanbul: Berksoy matbaası
- Gözaydın, Nevzat (1992). "Yine Folklor Üzerine", *Türk Dili*, S.: 486, Haziran, s. 1018-1021.
- Hamilton, Andrew (2011). "Herder's Theory of the Volksgeist", <http://www.counter-currents.com/2011/05/herders-theory-of-the-volksgeist-09.10.2015>.
- Ibrahim, Şukriye Resul (1987). *Edebî Folklorî Kurdî*, Hewlêr: Zankoyê Salahaddin.
- Kalaycı, Bircan (2016). "Halk Bilimi/Folklor-Tarihsel Süreç", <http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/26.php>. 05.08.2016.
- Keskin, Necat (2015). "Navenda Lêkolînên Folklorê Kurdan", <http://necatkeskin.blogspot.com.tr/2015/05/navenda-lekolinen-folklor-kurdan.html>. Nêrîna Dawî: 06.08.2016
- Le Utley, Francis (2005). "Folklorun Tanımı", (wer. T. S. Özkan), *Milli Folklor*, 2005, Yıl, 17, Sayı: 65, ss. 130-136.
- Nora, Pierre (2006). *Hafıza Mekânları* (wer. M. E. Özcan), Ankara: Dost
- Omarkhali, Khanna & Mossaki, N. (2014). "A History of Russian Kurdology: With a Brief Literature Overview", di nav Hennerbichler, Ferdinand et al. (eds.), *Wiener Jahrbuch für Kurdische Studien. Die Geschichte von Kurdischen Studien und Kurdologie. Nationale Methodologien und transnationale Verflechtungen*, Österreichische Gesellschaft zur Förderung der Kurdologie, Wiener Verlag für Sozialforschung, Wien, 2014, 2015, pp. 140-177.
- Örnek, Sedat Veyis (2000). *Türk Halkbilimi*, (2.bsk), Ankara: Kültür Bakanlığı
- Özoğlu, Hakan (2009). *Osmanlı Devleti ve Kürt Milliyetçiliği* (wer. Nilay Ö. Gündoğan-Azat Z. Gündoğan), 2.bsk, İstanbul: Kitap yayınevi
- Öztürkmen, Arzu (1998). *Türkiye'de Folklor ve Milliyetçilik*, İstanbul: İletişim.
- Pertev, Ramazan (edt.) (2015). *Edebiyata Kurdî ya Gelêrî-Dîrok, Teorî, Rêbaz, Lîteratur*, Berawerdî-I, Stembol: Avesta
- Propp, Vladimir (1998). *Folklor- Teori ve Tarih*, (wer. N. Hasgül & T. Tanyel), İstanbul: Avesta.
- Tan, Nail (1985). *Folklor (Halkbilim)-Genel Bilgiler-*, İstanbul: Halk Kültürü yayınları.
- Evlıyacıoğlu, Sait & Baykurt, Şerif (1988). *Türk Halkbilimi*, (2.bsk), Ankara.
- Weisman, Lael (1991). "Herder, Folklore, and Modern Humanism", *Folklore*

Forum 24:1, pp. 51-65.

Wilson, William A. (1973). "Herder, Folklore, and Romantic Nationalism", *The Journal of Popular Culture*, Volume 6, Issue 4 (Spring 1973), pp. 819-835.

Yıldırım, K; Pertev, R; Aslan, M (2013). *Ji Destpêke Heta Niha Folklorê Kurdî*, Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi yayımları.

Malper:

- <http://aregem.kulturturizm.gov.tr/TR,12689/halk-kulturubilgi-ve-belge-merkezi.html> nêrîna dawî: 03.08.2016

- <http://www.library.illinois.edu/sshel/specialcollections/folklore/definition.html> nêrîna dawî: 05.08.2016

- <http://www.afsnet.org/?page=AboutAFS>; <http://www.afsnet.org/?page=JAF> nêrîna dawî: 06.08.2016

-<http://www.khi03.com/> nêrîna dawî: 18.01.2017